

Đorđe Stanković, *Studenti i univerzitet 1914-1954., Ogledi iz društvene istorije*, Izdavač: Centar za savremenu istoriju Jugoistočne Evrope – Beograd, Beograd, 2000., str. 271.

U procjenjivanju nekog društva uvijek je vrlo važan odnos tog društva prema obrazovanju i nauci, jer je to uvijek i odnos prema vlastitoj budućnosti, stepen zrelosti i sposobnosti društva da racionalno upravlja svojim razvojem i pravi korake prema vlastitom napretku koji će je dovesti u krug civilizacijski priznatih zajednica. Što je položaj obrazovnih i naučnih ustanova statusno sigurniji i organizovaniji to se može reći da se radi i o organizovanom društvu. Uz to, u zemljama u tranziciji je taj odnos gotovo uvijek jedan od parametara demokratizacije društva i na osnovu njega se i određuje stepen napora koje to društvo ulaže za ideološko oblikovanje javnosti koja će tu demokratiju i podržati. Isti kriterij koji navodi na pomisao da je društvo krenulo ka svom korjenitom preobražaju je i pozitivan odnos prema studentskoj populaciji, onom dijelu društva koji jedino može utrti put ozdravljenju i spasenju društvene zajednice. Stoga je jako bitno i po intelektualnu elitu obavezujuće učešće u aktuelnim diskusijama koje su pokrenute, kako u svim tranzicijskim zemljama, tako i kod nas, oko reforme obrazovanja od početnih njegovih stepena do visokoškolskog sistema. Taj put ka boljitku je uvijek manje ili više mučan, prožet otporima, strahom od promjena, suprotstavljenim mišljenjima, nedoumicama i greškama, ali i taj sam napor u izgrađivanju spremnosti na dijalog je izuzetno bitan za očuvanje i dalje jačanje krhkog demokratskog i tolerantnog društvenog odnosa. Vrijeme će vrednovati ovaj napor i savjesti koje su u njemu učestvovali.

U tom smislu je knjiga profesora beogradskog univerziteta Đorđa Stankovića, *Studenti i univerzitet 1914-1954.* aktuelna i vrijedna pažnje kao prilog istorijske nauke nastupajućim promjenama. Ovo djelo predstavlja zbirku tekstova koja nije nastala u namjeri da se pravi jedan sintetički pogled na događaje u navedenom vremenskom okviru, nego je više rezultat povremenih interesa autora za problematiku Univerziteta i studenata u posljednjih trideset godina, objedinjenih u svrhu provokacije za budući naučni interes i metodološki pristup temama iz društvene istorije. Sadrži devet ogleada, sa obilježjima vremena u kome su nastali:

1. Srpski studenti u koncentracionim logorima Austro-Ugarske (1914-1918.), članak nastao kao dopunjeno saopštenje sa simpozijuma održanog u Beogra-

- du od 16-18. decembra 1985. godine pod nazivom *Beogradski univerzitet u predratnom periodu, narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji*, I, Beograd, 1986.
2. *Srpski studenti u Italiji (1916-1919.)*, neobjavljen do sada članak
 3. *Socijalna istorija revolucionarnog studentskog pokreta (1919-1941)*, rasprava nastala objedinjavanjem i dopunama dva ranije objavljena rada (*Nove mogućnosti proučavanja revolucionarnog subjekta*, "Marksistička misao", 6, 1981. i *Beogradski univerzitet - političke i istoriografske kontraverze*, "Marksistička misao", 5, 1983.
 4. *Socijalna i verska struktura studenata Jugoslavije (1919-1939)*, neobjavljen članak
 5. *Revolucionarni studentski pokret i fašizam (1922-1941.)*, preuzet iz zbornika radova *Beogradski univerzitet u predratnom periodu, oslobodilačkom ratu i revoluciji*, Beograd, 1983, str. 73-82
 6. *Univerzitet, komunisti i diktatura (1929-1932)*, objavljen u *Zborniku radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom univerzitetu*, Beograd, 1970, str. 17-68.
 7. *Studentska zadruga za rad i štednju "Samopomoć" (1931-1941)*, takođe neobjavljen članak, pisan 1988. godine
 8. *Narodna studentska omladina (Savez studenata) 1945-1952. godine*, preuzet iz knjige *Univerzitet u Beogradu 1838-1988*, str. 925-952, objavljen povodom proslave 150 godina Univerziteta u Beogradu
 9. *Studentske demonstracije u Beogradu 1954. godine*, intervju izašao u listu *Borba*, 5. i 6. juna 1991. god, a i objavljen u knjizi *Izazov nove istorije*, VINC, Beograd, 1992., str. 188-200.

Ovi tekstovi, dakle, uključuju prvu polovinu dvadesetog vijeka, obilježenu velikim istorijskim promjenama i prekretnicama kako u evropskoj istoriji, tako i u političkoj, socijalnoj i kulturnoj istoriji jugoslovenskih naroda. Sve ove promjene su zahvatale sve slojeve društva, pa i studentsku populaciju, vršile nagle smjene ideoloških sistema i burno i suštinski donosile nove i istovremeno rušile stare oblike društvenih normi. Događaji od I svjetskog rata, preko uspostavljanja Kraljevine sa svim njenim unutrašnjim promjenama, protivrječnostima, mehanizmima i instrumentima režima, šestojanuarskom ideologijom do sljedećeg rata i poslijeratne promjene subjekta suvereniteta uticali su na niz aspekata društvenog života studenata i na ideološko formiranje studentskog pokreta čija se aktivnost osjećala u tadašnjem cjelokupnom jugoslovenskom društvu.

Ono što prvi, kratki članak čini zanimljivim je podatak u zaključku da je u Prvom svjetskom ratu, kako u odbrani svoje domovine, tako i u borbi za stvaranje jugoslovenske države stradalo oko 300 studenata, oko 500 je bilo internirano u logore, a oko 700 je emigriralo i nastavilo studije u savezničkim i neutralnim državama, što je impresivan broj, s obzirom da tada nije moglo biti više od 2.000 srpskih studenata iz svih jugoslovenskih zemalja Austro-Ugarske, Srbije i Crne Gore. Prvi članak svojom tematikom zadire i u bosanskohercegovačku istoriju I svjetskog rata i osvrtće se na represivni sistem Monarhije. Uz ovaj članak nalaze se i tri priloga – spisak srpskih studenata u logorima Austro-Ugarske 1918., pismo Odbora srpskih studenata u Parizu za potpomaganje zarobljenih i interniranih studenata udruženjima u Francuskoj, te Statut Komiteta srpskih studenata u Francuskoj za potpomaganje zarobljenih i interniranih drugova.

Drugi tekst je interesantan jer se bavi boravkom studenta u Italiji, koja nije pripadala savezničkim državama. Mnogobrojni problemi sa kojima su se studenti susretali, većinom materijalni, organizovanje vlastitog udruženja u Rimu i Torinu, učešće u patriotskim, italijanskim manifestacijama pri ulasku Italije u rat na strani Antante, ideološka orijentacija ove malobrojne grupacije, osnivanje vlastite čitaonice, odnos sa Jugoslovenskim odborom, samoinicijativni povratak u domovinu nakon sukoba Kraljevine sa Italijom su one tačke na kojima se autor zadržao. Značaj ovog teksta je u tome što je na "malom uzorku" otvorio niz pitanja kojih se dotakao i što je ponudio model obrade "malih tema" na nov način. U prilogu su dva pisma upućena Udruženju srpskih studenata u Italiji, od Ante Trumbića u kome im on obećava materijalnu potporu i Ivana Meštrovića, koji se zahvaljuje na rođendanskoj čestitki koju je primio.

Ogled koji nosi "težinu" ove zbirke čini se da je *Socijalna istorija revolucionarnog studentskog pokreta*, koji je ujedno i traktat o važnosti socijalne istorije i neophodnosti interdisciplinarnog pristupanja temama iz prošlosti, o potrebi za istraživanjem društva u totalitetu, a i preko njenih integrativnih i dezintegrativnih sila, o potrebi preispitivanja terminoloških odrednica. Isto tako govori o nužnosti uključivanja socijalne istorije koja proizilazi iz nužnosti formiranja kritičke istorijske, a time i društvene svijesti. Ona je ujedno i kritika tadašnje jugoslovenske historiografije koja se uglavnom bazirala na pozitivističkim modelima poniranja u prošlost. Razrada naznačene teme je potkrijepljena sa trinaest tabela i analitičkim komentarima koji čine povezanu cjelinu.

Tekst *Socijalna i verska struktura studenata Jugoslavije (1919-1939)* vrvi od podataka koji bi mogli biti korisni istraživačima, ali nepostojanje podataka o izvorima gdje su nađeni čini veliki nedostatak, kao i kod većine tekstova ove zbirke.

Ovaj tekst je vjerovatno bio inicijativan za sljedeći koji se tiče studentskog pokreta i fašizma, i gdje su se pokušali naći i objasniti uzroci ponašanja pokreta i s obzirom na socijalnu nehomogenost. Interesantno je napomenuti da se na Univerzitetu sve do pobjede nacizma u Njemačkoj 1933. nikakve antifašističke snage nisu pojavile, bez obzira na italijanski fašizam, nego je otpor izržavan samo protiv Italije kao države koja ima veike pretenzije prema teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Kraj tridesetih je obilježen brojnim antifašističkim aktivnostima u sklopu *Studentskog odbora za odbranu zemlje*, čije djelovanje je bilo prošireno i na prostor Bosne i Hercegovine. U prilogu su tekstovi Ive L. Ribara – *Šta je fašizam doneo omladini, Fašizam i kultura*, te tekst Slobodana Kljakića, *Kako je Beograd progovorio protiv fašizma*.

Izuzetak u naučnoj aparaturi čini članak *Univerzitet, komunisti i diktatura (1929-1932)*. u kome se govori o formalnom zadržavanju autonomije Univerziteta za vrijeme diktature, ali njenom stvarnom uništenju, i otporu koji je takav tok događaja izazvao kod studenata i načinu borbe.

Studentska zadruga za rad i štednju "Samopomoć" (1931-1941) jednako iskazuje vitalnost studentske populacije u njenoj borbi za samoodržanje, osnovana u cilju organizovanja poslova za studente, mada su i edukativna predavanja bila jedno od njihovih djelatnosti. Prilog ovom tekstu sadrži Pravila zadruge, zapisnik jedne od sjednica upravnog odbora Zadruge, molba za pomoć upućena rektoru, te sjećanja na Zadruhu.

Veliko iznenađenje u ovoj zbirci predstavlja tekst pod naslovom "*Studentske demonstracije u Beogradu 1954. godine*" odnosno intervju čiji je sadržaj prezentovan na osnovu istraživanja arhivske građe, štampe i sjećanja učesnika ovog gotovo nepoznatog događaja. Metoda obrade ove teme je veliki izazov i gotovo neodoljiv model za obradu nekih tema čija sama problematika ili sami istraživači postavljaju pitanja.

Studentska populacija je ona društvena snaga čiji se avangardizam gotovo uvijek od strane svih režima povezivao i povezuje sa negativnim društvenim posljedicama. Taj sukob prevaziđenog i novog, preživjelog i tek stasalog odlika je nezrelih, a i nedemokratskih društava čije postojanje i istrajavanje još uvijek gospodari našim vremenom. Vraćanje društvenog ugleda univerzitetu među prvim je preduslovima da se krene sa mrtve tačke, da se krene sa vlastitim samooslobađanjem. Stoga jedna zbirka koja se bavi studentima, kao ova, mora imati više pitanja nego odgovora, više izazova nego dorečenosti. To je osnovna karakteristika ovog djela, inspirativnog i stoga nezaobilaznog za istraživače koji se upuštaju u pronicanje novih metoda istorijskog istraživanja i rada. ■

Sonja Dujmović